

इनरुवा नगरपालिका

स्थानीय राजपत्र

खण्ड: १

संख्या: ३४

मिति: २०८१।०३।२४

भाग-२

इनरुवा नगरपालिका, सुनसरी

स्थानीय सरकार संचालन ऐन, २०७४ को दफा १०२ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी इनरुवा नगरपालिकाबाट सर्वसाधारणको जानकारीको लागि यो राजपत्र प्रकाशन गरिएको छ।

वित्तीय साक्षरता रणनीति, २०८१-२०८५

नगर कार्यपालिकाबाट स्वीकृत मिति: २०८१।०३।१४

प्रमाणीकरण मिति: २०८१।०३।२४ गते

वित्तीय साक्षरता रणनीति, २०८१-२०८५

१. विषयसूची

१. वित्तीय साक्षरता रणनीति एक ऋलक	१
२. पृष्ठभूमि	२
३. वित्तीय साक्षरताको बुझाइ	२
४. वर्तमान अवस्था	४
५. हालसम्मको प्रयास	५
६. वित्तीय साक्षरता रणनीतिको आवश्यकता	६
७. अवसर, समस्या तथा चुनौतीको विश्लेषण	७
८. सोच:	८
९. लक्ष्य:	८
१०. उद्देश्य	८
११. रणनीतिक प्राथमिकताहरु	८
१२. रणनीति तथा कार्यनीतिहरु	९
१३. रणनीति कार्यान्वयनको व्यवस्था	१४
१४. स्रोत व्यवस्थापन	१४
१५. अनुगमन तथा मूल्याङ्कन	१४
१६. जोखिम	१४
१६. समीक्षा तथा संशोधन	१६

वित्तीय साक्षरता रणनीति एक झलकः

सोच	“समृद्ध नगरको सपना साकार, सुरक्षित वित्तीय कारोबार”
लक्ष्य	“नगरवासीहरूको वित्तीय व्यवस्थापन क्षमता अभिवृद्धि गराई वित्तीय रुपमा सुरक्षित नगर बनाउने”
उद्देश्य	<ul style="list-style-type: none"> ✚ वित्तीय व्यवस्थापनका लागि साक्षरता अभियान संचालन गर्नु ✚ वित्तीय सुरक्षा कायम गर्नु ✚ वित्तीय संस्थाहरूको व्यवस्थापन गर्नु ✚ अनौपचारिक क्षेत्रमा रहेका आर्थिक तथा वित्तीय कारोवारहरूलाई बैंक तथा वित्तीय संस्थाको दायरामा ल्याउनु ।
अपेक्षित उपलब्धि	<ul style="list-style-type: none"> ✚ पैसाको व्यवस्थापन र सम्पत्ति सुरक्षित हुने ✚ अग्रिम योजना र दिगो भविष्य सुनिश्चित हुने ✚ संयुक्त वित्तीय निर्णयहरू प्रभावकारी रुपमा हुने ✚ वित्तीय ठगी र अत्यधिक ऋणको बोझबाट जोगिने ✚ वित्तीय क्षमता र वित्तीय उत्थानशीलतामा वृद्धि हुने
पद्धति	
प्रमुख क्षेत्र	<ul style="list-style-type: none"> ✚ सरोकारवाला संघ-संस्थाहरूसँग साभेदारीमा वृद्धि ✚ प्रभावकारी रुपमा सेवा विस्तार गर्ने ✚ वित्तीय सेवाहरूका पहुँचमा सुधार गर्ने ✚ सदस्यहरूको व्यवहारमा परिवर्तन गर्ने
रणनीतिक प्राथमिकता	<ul style="list-style-type: none"> ✚ प्राथमिकताका आधारमा वित्तीय साक्षरता कार्यक्रम संचालन गर्ने। ✚ उद्यमशीलता विकास गर्ने । ✚ बैंक तथा वित्तीय संस्था तथा सरोकारवालासँग समन्वय तथा साभेदारी गर्ने । ✚ नगरपालिका अन्तरगतका विभिन्न शाखाहरू वा कार्यक्रमहरूमा वित्तीय साक्षरता कार्यक्रम समावेश गरि सञ्चालन गर्ने । ✚ स्थानिय पाठ्यक्रम र पाठ्य पुस्तकमा वित्तीय साक्षरता समावेश गर्ने । ✚ वित्तीय सेवाहरूमा पहुँच विस्तार गर्दै विद्युतीय वित्तीय सेवाको प्रवर्द्धन गर्ने । ✚ निजी क्षेत्रसँग सहकार्य गर्ने । ✚ सहकारी संस्थाहरूको प्रभावकारी अनुगमन र नियमन गर्ने ।

२. पृष्ठभूमि

इनरुवा नगरपालिका नेपालको कोशी प्रदेश अन्तरगत सुनसरी जिल्लाको सदरमुकाममा अवस्थित रहेको छ । यो नगरपालिकाको क्षेत्रभित्र तत्कालिन महेन्द्र राजमार्ग र हाल पूर्व पश्चिम लोकमार्गको करीब ७ कि.मि. लम्बाइ रहेको छ । भौगोलिक सिमाङ्कन अनुसार पूर्वमा गढी र पश्चिममा भोक्राहा नरसिंह गाउँपालिका, उत्तरमा इटहरी उपमहानगरपालिका र रामधुनी नगरपालिका तथा दक्षिणमा हरिनगर गाउँपालिकाले घेरिएको छ । यो नगरपालिकालाई राजनीतिक हिसाबले १० वटा वडाहरूमा विभाजन गरिएको छ । यस जिल्लामा रहेका ६ वटा नगरपालिकाहरूमध्ये इनरुवा एक हो भने अन्य नगरपालिकाहरूमा धरान र इटहरी उपमहानगरपालिका, रामधुनी, दुहवी, बराहक्षेत्र हुन् । राज्य पुनर्संरचना भए पश्चात मिति २०७३/११/२७ बाट इनरुवा नगरपालिका, नगर कार्यपालिकाको कार्यालय (स्थानीय सरकार) को रूपमा रहेको छ । यस नगरको क्षेत्रफल: ७७.९२ वर्ग किलोमिटर रहेको छ भने भौगोलिक स्वरूप यस नगरपालिकाको भू-धरातल तराईको समथर मैदानले ढाकेको छ । उत्तरी अक्षांश: २६° ३७' ५०" (२६° ३४' ५८") र पूर्वी देशान्तर: ८७° ७' ३०" (८७° ११' १८") रहेको छ । इनरुवा नगरपालिकाको नामाकरण सम्बन्धमा खास गरेर इनरुवा, इनरवा, इनर्वा जस्ता स्थान विशेष स-सना बस्ती अन्यत्र पनि सुनिन्छ तापनि सुनसरीको सदरमुकाम इनरुवा भनेको छुट्टै महत्वशाली थलो हो । श्री ३ भीम शमशेरको शासनकालमा हजारौं वर्ष अघिदेखि जंगल रहि आएको यस भूमिमा ढालफडान गरि बस्ती बसाउने र कृषी उत्पादन बढाउने लक्ष्य लिईएको हो । नेपाली जनता स्वदेशमा रोजगारी नपाएर कोही सिक्किम, कोही भुटान, कोही बर्मा त कोही भारतको आसाम लगाएत बडेबडे शहर वा बस्तीहरूमा जाने क्रम बढ्दै गएपछि स्वदेशमा जनशक्तिको महत्वलाई अङ्गीकार गर्दै संवत् १९८८ सालमा यहाँको जंगल फाँड्ने काम शुरु भयो । यस क्षेत्रको हजारौं वर्ष देखि एकदमै बाक्लीएर रहेको जंगल भए पनि भोडा फाँडान गर्दा हाल इनरुवा अस्पतालको पुर्व उत्तर तर्फ काठको ढुवाड. हालेर बनेको अत्यन्त जिर्ण इनार सार्वजनिक भएछ । त्यस पछि पनि भारतबाट चाँदवेला तिर डाँका गर्ने डाँकाहरू त्यही इनारको आडमा दिनभर दफ्किएर राति डाँका गर्ने, फेरी त्यतै जंगलमा लुक्ने छिप्ने समेत गरेर पिरपिराउ पारेकाले उक्त पानीको स्रोतलाई चाँदवेलाका पीडित व्यक्तिहरूले परपार पारिदिएका रहेछन । पछि जंगल फाँडानीका बेला “अवशेष” का रूपमा त्यो इनारलाई सबैले देखेछन । यस क्षेत्रको वरिपरिका मानिसहरूले उक्त इनार भेटिएको ठाउँलाई संकेतात्मक ढङ्गले नेपाली भाषीले इनरुवा भने । कुनै मुल शब्द सँग सम्बन्ध देखाउन वा “वाला” को अर्थ दिन मुल शब्द (प्रकृती) मा “उवा” प्रत्यय जोडिने गर्छ । त्यो कृदन्त वा तद्धितान्त पनि हुन्छ, जस्तै : कृदन्तमा सुत् + उवा - सुतुवा, डुल+उवा- डुलुवा (डुल्ल सँग सम्बन्धित वा डुल्ने काममा सरोकार राख्ने भएभैं, र तद्धितान्तमा भात+उवा- भतुवा बाटो+उवा- बटुवा (बाटो सँग सम्बन्धित, बाटो सँग सरोकारवाला) बनेभैं इनार+उवा-इनरुवा (इनार सँग सम्बन्धित वा इनारवाला ठाँउ) सार्थक भएको देखिन्छ । यसै “इनरुवा” लाई प्रायः तराईबासी मैथली, थरौटी र भोजपुरी भाषी व्यक्तिहरूले इनरुवा (इनर्वा पनि) भन्दछन् । इनरुवा नगरपालिका साविक सुनसरी जिल्ला सदरमुकाम समेत हो । यस नगरभित्र हाल भण्डै दुई दर्जन वढि वाणिज्य र विकास बैक र डेढ दर्जन हाराहारीमा लघुवित्त संस्थाहरू क्रियाशिल छन् । साथै नगरको दायरामा रहेर विभिन्न प्रकृतिका ६९ सहकारी संस्थाहरू हाल क्रियाशिल रहेको छन् भने केहि गैह्र सरकारी संस्थाहरू क्रियाशिल छन् । नगरपालिका भित्रको जनताहरूमा सर्वसुलभ सहज वित्तिय सेवा प्रदान गर्दै जनताहरूमा वित्तिय ज्ञान सीप प्रदान गरि उनीहरूको जीवनस्तरमा परिवर्तन ल्याउनको लागी वित्तिय साक्षरताको अहम भूमिकालाई शिरोपर गर्दै नेपालको सोह्रौं योजनाले लिएको “शुशासन, सामाजिक न्याय र समृद्धि” को राष्ट्रिय सोच पूरा गर्न यो रणनीतिले महत्वपूर्ण योगदान दिने अपेक्षा गरिएको छ । तसर्थ, सुरक्षित आप्रवासन(सामी) कार्यक्रम अन्तर्गत डिप्रोक्स-नेपालको प्राविधिक सहयोगमा नगरपालिकाले यो वित्तीय साक्षरता रणनीति तर्जुमा गरेको छ ।

३. वित्तीय साक्षरताको बुझाइ

वित्तीय साक्षरता आम्दानी, खर्च, वित्तीय योजना, बजेट, बचत, कर्जा, लघु-व्यवसाय, लगानी आदिको राम्रो व्यवस्थापन गर्न आवश्यक पर्ने ज्ञान, सीप र व्यवहार सिकाउने शिक्षा हो । वित्तीय साक्षरताबाट असल वित्तीय व्यवहार गर्न, व्यवसाय छनोट तथा सञ्चालन गर्न र आफ्नो आर्थिक समृद्धिका लागि वित्तीय लक्ष्य निर्धारण गर्ने ज्ञान र सीप पाइन्छ । ECI अफ्रिकाले ‘Financial Literacy Scoping Study and Strategy Project’ को प्रतिवेदनमा वित्तीय साक्षरतालाई पैसाको प्रयोग र व्यवस्थापन सम्बन्धमा सुसूचित हुने र

प्रभावकारी निर्णय लिने क्षमता प्रदान गर्ने बलियो माध्यमको रूपमा परिभाषित गरेको छ। कोहेन एम् र स्टाक केका अनुसार “वित्तीय साक्षरता समुदाय र वित्तीय संस्था दुवैका लागि फाइदाजनक छ। वित्तीय साक्षरताले पैसाको उचित व्यवस्थापनको लागि आवश्यक पर्ने ज्ञान, सीप र व्यवहारको बारेमा सिकाउँदछ।”

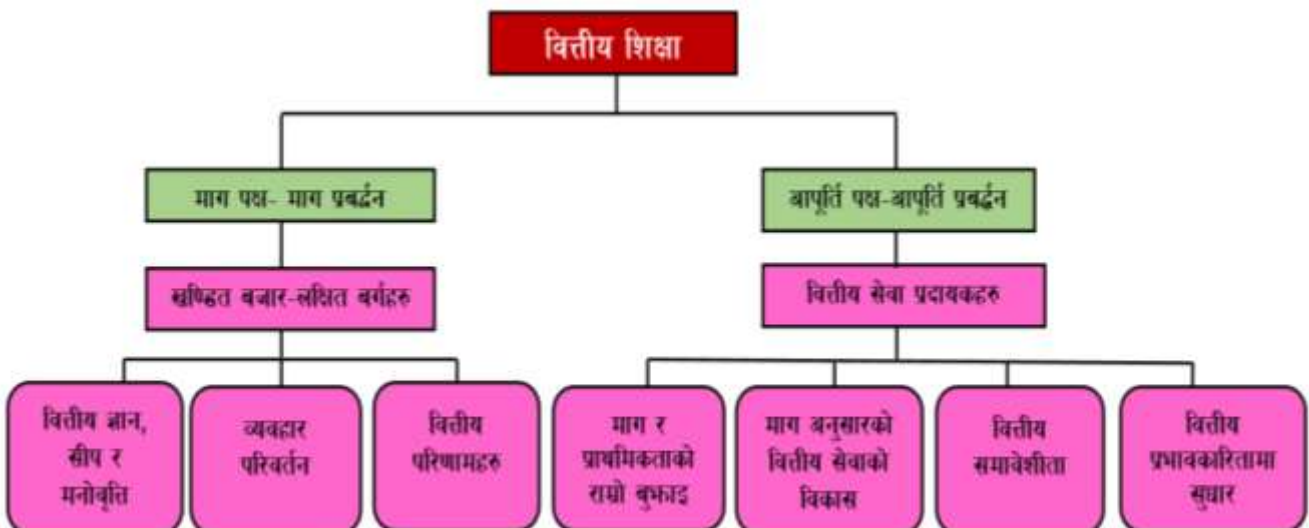
वित्तीय साक्षरता औपचारिक र अनौपचारिक दुवै हुन सक्दछ। यसले व्यक्तिलाई विविध वित्तीय सेवाहरूको उपलब्धता र ती सेवाहरूको कसरी उचित प्रयोग गर्ने भन्ने जानकारी दिन्छ र उपयुक्त वित्तीय सेवाहरू छनोट गर्न सक्ने ज्ञान र सीप प्रदान गर्दछ। यसले वित्तीय अवधारणा बुझ्न सक्ने र दैनिक जीवनका लागि उपयुक्त वित्तीय सेवा छनोट गर्न सक्ने क्षमता बढाउँदछ। आफ्नो आर्थिक समृद्धिका लागि प्रभाव पार्न सक्ने उपयुक्त व्यवसाय छनोट गर्न सक्ने खुबी अनुसार वित्तीय साक्षरताको स्तर निर्धारण गर्न सकिन्छ। समुदायको शैक्षिक स्तर, उमेर समूह र विविध वित्तीय सेवाको उपलब्धताको आधारमा एक अर्को समुदायमा दिनुपर्ने वित्तीय ज्ञानका विषयहरू फरक हुन सक्दछन्। त्यसैले निश्चित समुदाय वा व्यक्तिको आवश्यकताको आधारमा वित्तीय साक्षरता कार्यक्रम तयार गरी सञ्चालन गर्न आवश्यक छ।

सामान्यतया वित्तीय स्रोत साधनलाई आफ्नो भलाइको लागि प्रभावकारी रूपमा प्रयोग गर्न हासिल गर्ने ज्ञान तथा सीपको रूपमा वित्तीय साक्षरतालाई परिभाषित गरेको पाइन्छ। यसले वित्तीय सेवा उपलब्ध गराउनेहरूलाई समेत उनीहरूको सेवा वा उत्पादनहरूको बारेमा राम्ररी बुझ्न, उक्त उत्पादनसँग जोडिएको जोखिमको घनत्व एवम् गहिराइको पहिचान गर्न र त्यसलाई व्यवस्थापन गर्न तथा उनीहरूका ग्राहक (उपभोक्ता) को वास्तविक आवश्यकतालाई पहिचान गरी आफ्ना उत्पादनहरूलाई परिमार्जन गर्न सहयोग पुर्याउँछ। वित्तीय साक्षरताले समग्र वित्तीय प्रणालीमा विश्वास अभिवृद्धि गर्दछ र सहभागिता वृद्धि गर्न पनि मद्दत गर्दछ।

“वित्तीय ज्ञान, क्षमता, सीप र संस्कृति भएको व्यक्ति नै वित्तीय रूपमा सक्षम व्यक्ति हो जसले व्यक्तिगत वित्त र परिस्थिति अनुसार सही कार्यहरू गर्न उनीहरूलाई सुसूचित गराउने र जिम्मेवार निर्णय गर्न सक्ने अवसर प्रदान गर्दछ।”

वित्तीय साक्षरताको अवधारणात्मक संरचना

वित्तीय साक्षरताको अवधारणात्मक संरचनाले विभिन्न लक्षित वर्गहरूलाई वित्तीय ज्ञान प्रदान गरी सीपहरू र मनोवृत्तिको प्रदर्शन गरी वित्तीय परिणामका लागि व्यवहारमा परिवर्तन गर्ने प्रयास गरेको छ। यसले लक्षित वर्गहरूको मागको पक्षमा प्राथमिकताहरूलाई राम्रोसँग बुझ्न मद्दत गर्नेछ, जसले बजार उत्तरदायी, उत्पादन प्रवर्द्धन, वहिष्करण तथा वञ्चितीकरणमा परेकाहरूलाई समावेश, वित्तीय प्रभावकारिता र नाफामा वृद्धि गर्न मद्दत गर्नेछ। नेपाल राष्ट्र बैंकको वित्तीय साक्षरता फ्रेमवर्क अनुसार अवधारणात्मक संरचनालाई तल चित्रण

गरिएको छ :-

वित्तीय साक्षरता: आमदानी, खर्च, बजेट, बचत, ऋण र लगानीको लागि पैसाको सही तरिकाले व्यवस्थापन गर्ने अभ्यासहरू अपनाउन आवश्यक ज्ञान, सीप र धारणामा सकारात्मक विकास गर्ने शिक्षा हो । यसले गरिवहरूको आर्थिक सुरक्षामा सुधार गर्न, वित्तीय सेवाहरूलाई अभि प्रभावकारी रूपमा प्रयोग गर्न, सूचना र स्रोतहरू प्रयोग गर्ने क्षमता विकास गर्न महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्दछ ।

वित्तीय क्षमता: वित्तीय क्षमता ज्ञान, सीप, धारणा र व्यवहारको संयोजन हो जसले व्यक्तिलाई तर्कसङ्गत रूपमा सुसूचित गरी प्रभावकारी वित्तीय निर्णयहरू लिन सहयोग गर्दछ ।

वित्तीय क्षमताका आधारहरू:

ज्ञान: विभिन्न माध्यमबाट प्राप्त जानकारीको भण्डारण, जस्तै: शिक्षा, प्रशिक्षण र व्यक्तिगत अनुभव ।

सीप: प्राप्त ज्ञानलाई लागु गर्ने क्षमता ।

धारणा: ज्ञान प्रयोग गर्न समय र स्रोतहरू खर्च गर्ने इच्छुकता र तत्परता ।

व्यवहार: व्यक्तिको दैनिक जीवनमा ज्ञान, सीप र धारणाको प्रयोग ।

वित्तीय समावेशीकरण: वित्तीय समावेशीकरण भनेको औपचारिक वित्तीय सेवा प्रदायकहरूद्वारा उचित मूल्यमा वित्तीय सेवाबाट वञ्चित वा अर्धवञ्चित समुदायका व्यक्तिहरूको आवश्यकता पूरा गर्न उपयुक्त वित्तीय बस्तु तथा सेवाहरूको प्रावधान हो ।

वित्तीय रूपमा समावेश भएको व्यक्ति आर्थिक रूपमा सशक्त नहुन सक्दछ । त्यसैले वित्तीय साक्षरताले सूचनाको आदान-प्रदान, वित्तीय सेवाको प्रयोगमा सुधार, तत्परता, आत्मविश्वासमा वृद्धि गरी वित्तीय पहुँच, उपयोग र सशक्तिकरणमा महत्वपूर्ण भूमिका खेल्दछ ।

४. वर्तमान अवस्था

आर्थिक वर्ष २०८०/८१ आर्थिक सर्वेक्षण अनुसार कुल जनसंख्याको २०.२७ नेपालीहरू गरीबीको रेखामुनी छन् । संयुक्त राष्ट्र संघीय विकास कार्यक्रम (UNDP) को २०२३/२४ को मानव विकास प्रतिवेदन अनुसार नेपालको मानव विकास सूचकाङ्क ०.६०१ (सर्वेक्षणमा समावेश भएका १९३ मुलुकमध्ये १४६ औं स्थानमा) रहेको छ । नेपाल मध्यम तहको मानव विकासस्तर रहेको मुलुकको श्रेणीमा पर्दछ । नेपाल राष्ट्र बैंकले डिसेम्बर २०२२ मा गरेको वित्तीय साक्षरता आधार सर्वेक्षणको नतिजा अनुसार ५७.९ प्रतिशत नेपालीहरू वित्तीय रूपमा साक्षर रहेको पाइएको छ । वित्तीय साक्षरताको तीन आयामको रूपमा रहेको वित्तीय ज्ञान ४७.३ प्रतिशत, वित्तीय व्यवहार ६३.५ प्रतिशत र वित्तीय मनोवृत्ति ६४.१ प्रतिशत रहेको पाइएको छ । वयस्क जनसंख्याको २७.५ प्रतिशतले मात्र वित्तीय साक्षरताका तिनै आयामहरूमा न्यूनतम अङ्क प्राप्त गरेका छन् । वित्तीय ज्ञानमा ३६.५ प्रतिशत वयस्क जनसंख्या, वित्तीय व्यवहारमा ५६.६ प्रतिशत र वित्तीय मनोवृत्तिमा ९५.४ प्रतिशत वयस्क मानिसहरूले न्यूनतम अङ्क प्राप्त गरेका छन् । पुरुषको वित्तीय साक्षरता

अङ्क ६१.८ प्रतिशत पाइएको छ जुन महिलाको तुलनामा ७.५ प्रतिशतले बढी हो । पुरुषको वित्तीय ज्ञानमा अङ्क ५६.५ प्रतिशत रहेको छ जुन महिलाको तुलनामा १७.९ प्रतिशतले बढी हो । वित्तीय ज्ञानमा लैङ्गिक भिन्नता सबै प्रदेशमा पाइएको छ । वित्तीय समावेशिताको स्थिति आकलन गर्दा वयस्क जनसंख्याको वित्तीय प्रयोगका सूचकहरूमा ७३.७८ प्रतिशतले भुक्तानी उपकरण, ८६.६४ प्रतिशतले बचत, लगानी वा अवकाश उपकरण, ३०.०२ प्रतिशतले बीमा सेवा र ४६.३४ प्रतिशत ऋण उपकरण प्रयोग गरेको पाइएको छ । बचत उपकरणहरूमध्ये ७१.०६ प्रतिशत वयस्क जनसंख्याले बचत खाताको प्रयोग गरेको पाइएको छ भने लगानी कोष सबैभन्दा कम प्रतिशत जनसंख्याले प्रयोग गरेका छन् । वयस्क जनसंख्याको ८.४६ प्रतिशतले निर्जीवन बीमा उपकरणहरू प्रयोग गरेका छन् भने २६.७८ प्रतिशतले जीवन बीमा उपकरणहरू प्रयोग गरेका छन् । लगभग दुई-तिहाइ वयस्क जनसंख्या कम्तिमा ५ किसिमका वित्तीय उपकरण बारे सचेत छन् । अझै पनि ७१.८३ प्रतिशत वयस्क जनसंख्या आफ्नो आर्थिक आवश्यकता पूरा गर्न परिवार तथा साथीभाइको बचत वा ऋणमा निर्भर रहेका छन् ।

सर्वेक्षणमा ४६.३४ प्रतिशत वयस्क जनसंख्याले कर्जा प्रयोग गरेका छन् भने जम्मा १७.६० प्रतिशतले मात्र बैंक कर्जा उपयोग गरेका छन् । कृषि र निर्माण क्षेत्रका कामदारको सबैभन्दा कम हिस्साले बैंक कर्जा प्रयोग गरेका छन् भने होटल र रेष्टुरेन्टका कामदारको बढी हिस्साले सामूहिक बचत ऋणको प्रयोग गरेका छन् । राष्ट्रिय स्तरमा वयस्क जनसंख्याको २.३५ प्रतिशतले मात्र सरकारी सहूलियतपूर्ण कर्जाको प्रयोग गरेका छन् । नेपाल राष्ट्र बैंकको वित्तीय समावेशिता पोर्टल अनुसार २०७९ असाठ मसान्त सम्ममा यस इनरुवा नगरपालिकामा ४५ वटा वित्तीय सेवाको पहुँच विन्दुहरु रहेको छ । जसमध्ये वाणिज्य बैंकहरुको २२, विकास बैंक ५, वित्त कम्पनी १ वटा र १७ वटा लघुवित्त वित्तीय संस्थाहरुको सेवाको पहुँच विन्दु रहेको छ । पुरुषहरुको सक्रिय बचत खाताहरु ४९ प्रतिशत रहेको छ भने महिलाहरुको सक्रिय बचत खाताहरु ७५ प्रतिशत रहेको छ । जम्मा २०९३८९ बचत खाताहरु मध्ये १४२२४० (६८ प्रतिशत) खाताहरु सक्रिय रहेका छन् । २०७९ असार मसान्त सम्ममा रु ११६२८७२४१०३। रकम बचतको रूपमा वाणिज्य बैंकहरुमा जम्मा भएको छ जुन रु २९१२७। रकम औसत बचतको रूपमा रहेको छ भने रु १२४११५५३९३९। रकम उठ्न बाँकी ऋणको रूपमा रहेको छ । त्यसैगरी वित्तीय सेवा प्रयोगकर्ताहरुमध्ये जम्मा क्रेडिट कार्ड लिनेको संख्या ६८० (सक्रिय संख्या ५१५), डेबिट कार्डको संख्या ४६११४ (सक्रिय संख्या २९१६८), प्रिपेड कार्डको संख्या १२६ (सक्रिय संख्या ९९), इन्टरनेट बैंकिङ्ग प्रयोगकर्ताको संख्या ५९३८ (सक्रिय संख्या ३२९९) र मोबाइल बैंकिङ्ग सेवा प्रयोगकर्ताहरु ११३३४६ (सक्रिय संख्या ७९३८८) रहेको अवस्था छ ।

नगरपालिकामा वित्तीय साक्षरताको स्थितिवारे छुट्टै अध्ययन नभएता पनि यो नगरपालिको आर्थिक एवं वित्तीय कारोवारको विश्लेषण गर्दा यहाँको वित्तीय सचेतानको स्थिति कमजोर नै देखिन्छ ।

५. हालसम्मको प्रयास

१५ औं पञ्चवर्षीय योजनाको ४.४ को मौद्रिक तथा वित्तीय क्षेत्र अन्तर्गतको रणनीति नं. ३ मा वित्तीय साक्षरता अभिवृद्धि र वित्तीय प्रविधिको प्रयोग मार्फत दुर्गम तथा पिछडिएका क्षेत्रसम्म वित्तीय पहुँच विस्तार गर्ने विषय समावेश गरिएको र सो रणनीति कार्यान्वयनका लागि स्थानीय तह, बैंक तथा वित्तीय संस्था एवम् सहकारी संस्था र सामुदायिक संस्थाको सहकार्यमा वित्तीय साक्षरता अभिवृद्धि, वित्तीय सेवाको पहुँच विस्तार, सूचना प्रविधिको अधिकतम उपयोग, आदि कार्यनीति कार्यान्वयन गरिएका थिए भने आगामी आ.व. २०८१/०८२ देखि शुरु हुने सोझै योजनाको रूपान्तरणकारी रणनीतिको (३), (४) र (५) मा क्रमशः उपभोग, बचत र पुंजी निमाण गर्ने,सहकारी क्षेत्रको सुदृढीकरण गर्ने, उत्पादन र रोजगारी सृजना लक्षित मौद्रिक तथा वित्तीय श्रोत परिचालन गर्ने रणनीतिक व्यवस्था भएको र सो अन्तर्गत उपभोग खर्च निरुत्साहित गरी बचत बृद्धि गर्ने र उत्पादनशील क्षेत्रमा उपयोग गर्ने, सहकारीको पुंजीलाई उत्पादनशील क्षेत्रमा उपयोग गर्ने, सहकारीको वित्तीय जोखिम कम गर्ने, सहकारीमा सुशासन अभिवृद्धि गर्ने, सहकारीसम्बन्धी सूचना व्यवस्थापन प्रणाली प्रभावकारी बनाउने, नियमन र अनुगमनकालागि तेश्रो तहको अनुगमनकारी निकाय स्थापना गर्ने, बैंक, बीमा, पुंजी बजार र अन्य गैर बैंकिङ वित्तीय संस्थाहरुको प्रभावकारी नियमन गर्ने, उद्यमशीलता र नवप्रवर्तनलाई प्रोत्साहन गर्ने आदि उल्लेख गरिएको छ ।

यस नगरपालिकाको आवधिक योजना २०८०-२०८५ मा नतिजा प्राप्तिको लागि तर्जुमा गरिएका कार्यक्रम तथा योजनामा वित्तीय साक्षरता कार्यक्रम संचालन गरि आर्थिक कारोवारको लागि बैंक तथा वित्तीय संस्था मार्फत हुने कारोवारलाई प्रभावकारी बनाईनेछ भन्ने स्पष्ट उल्लेख गरिएको छ । साथै वडाका विभिन्न भागमा वसोवास गर्ने असक्त असहाय जेष्ठ नागरिकहरूको वित्तीय सेवामा पहुच सुनिश्चित गर्न घुम्ति बैकिङ प्रणाली संचालन गर्न समन्वय गरिनेछ र वडा र वस्तिस्तरमा व्यवसायिक परामर्श तथा वित्तीय साक्षरताको कार्यक्रम संचालन गरिने व्यवस्था स्पष्ट गरिएको छ । त्यसैगरी, आर्थिक वर्ष २०८०/०८१ को बजेट वक्तव्यमा वैदेशिक रोजगारमा गएको परिवारको सदस्यलाई वित्तीय साक्षरता तालिम प्रदान गरिने नीतिगत व्यवस्था र कार्यक्रम स्पष्ट उल्लेख गरिएको छ ।

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ को परिच्छेद ३ को दफा ११ को उपदफा 'थ' मा वैदेशिक रोजगारीमा जाने श्रमशक्तिको लागि वित्तीय साक्षरता र सीपमूलक तालिम सञ्चालन गर्ने विषय उल्लेख गरिएको छ । स्थानीय सरकारहरूले आफूलाई आवश्यक पर्ने नीति बनाउन सक्ने प्रावधान रहेको छ । यसका अतिरिक्त नगरपालिकाले सुरक्षित आप्रवासन (सामी) कार्यक्रम मार्फत वैदेशिक रोजगारमा रहेका विप्रेषण प्राप्त गरिरहेका परिवारका सदस्यहरूका लागि वित्तीय साक्षरता कार्यक्रम कार्यान्वयन गरिरहेको छ ।

६. वित्तीय साक्षरता रणनीतिको आवश्यकता

आर्थिक तथा सामाजिक विकासका लागि क्षमता सुहाउँदो र पहुँच पुग्न सक्ने खालका वित्तीय सेवाहरू विस्तार गर्न वित्तीय साक्षरता रणनीतिको अग्रणी भूमिका रहने छ । यसको कार्यान्वयनबाट नागरिकहरूको वित्तीय कारोवारमा सहजता ल्याउन, वित्तीय कारोवार, बैंक तथा वित्तीय संस्था, सरोकारवाला संघसंस्था तथा नागरिकहरूको बुझाइमा एकरूपता ल्याउन, बैंक तथा वित्तीय संस्था बाहिर रहेका वित्तीय कारोवारलाई बैंक तथा वित्तीय संस्थाको दायराभित्र ल्याउन, बैकिङ तथा वित्तीय क्षेत्रमा हुने ठगी नियन्त्रण गर्न, वैदेशिक रोजगारी मार्फत प्राप्त हुने विप्रेषणलाई बैकिङ प्रणालीमा ल्याउन, विपन्न वर्गहरूको वित्तीय सेवाहरूमा पहुँच बृद्धि गरी लघु व्यवसाय सिर्जना गर्न, आम्दानी र रोजगारीका अवसरहरू बढाउन, दिगो विकास लक्ष्यहरू क्रमशः १. गरीबी न्यूनीकरणमा सहयोग ३. स्वस्थ परिवार ४. गुणस्तरीय शिक्षा, ५. लैङ्गिक समानता ८. मर्यादित काम र आर्थिक वृद्धि १०. असमानता न्यूनीकरण १२. उत्तरदायी उत्पादन र उपभोग १६. शान्तिपूर्ण, न्यायमा पहुँच तथा जवाफदेही संघसंस्था स्थापना र १७. लक्ष्य प्राप्तिका लागि सहकार्य/साभेदारी हासिल गर्न समेत योगदान पुऱ्याउने हुँदा यसको आवश्यकता अपरिहार्य देखिन्छ ।

७. अवसर, समस्या तथा चुनौतीको विश्लेषण

यस नगरपालिकाको वित्तीय साक्षरताका दृष्टिकोणबाट अवसर, समस्या तथा चुनौतीको विश्लेषण गर्दा अवस्था यसप्रकार रहेको पाइयो ।

७.१ अवसर

- नगरपालिकाको आवधिक योजना (२०८० देखि २०८५) मा वित्तीय साक्षरतालाई प्राथमिकताका साथ समावेश गरिएको ।
- विभिन्न बैंक तथा वित्तीय संस्थाको पहुँच विस्तार भएको ।
- विभिन्न प्रकृतिका ६९ वटा सहकारी संस्थाहरू विद्यमान रहेको ।
- विभिन्न गैसस, उद्योग वाणिज्य संघ तथा अन्य सहकार्य गर्न सकिने संस्थाहरू अवस्थित रहेको ।
- वित्तीय साक्षरताको सम्बन्धमा संघीय सरकार, प्रदेश सरकार, समेतको चासोको विषय रहेको ।

- वैदेशिक रोजगारीमा जानेको संख्या बढ्दै गएको ।
- आर्थिक तथा वित्तीय कारोबार बढ्दै गएको ।
- सामाजिक सुरक्षा भत्ता बैकिङ्ग प्रणालीमा आबद्ध भएको ।
- स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनमा वित्तीय साक्षरता कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सकिने व्यवस्था रहेको ।
- विद्युतीय बैकिङ्ग कारोबार बढ्दै गएको ।
- विभिन्न संघ-संस्था र आम नागरिकको चासोको विषय रहेको ।
- नगरपालिकामा ८७.८९ प्रतिशत भन्दा बढी साक्षरता रहेको ।
- सुरक्षित आप्रवासन (सामी) कार्यक्रम सञ्चालन भइरहेको ।

७.२ समस्या तथा चुनौती

क. समस्या

- नगरपालिकाबाट सञ्चालन हुने तालिम तथा चेतनामूलक कार्यक्रमहरूमा वित्तीय साक्षरता समावेश गर्न नसकिएको ।
- नगरपालिका क्षेत्रभित्र वित्तीय साक्षरता कार्यक्रम समन्वयात्मक तरिकाबाट सञ्चालन गर्न नसकिएको ।
- वैदेशिक रोजगारीमा संलग्न सीमित परिवारका सदस्यभन्दा बाहेक अन्य व्यक्ति, समुदाय तथा वर्गका लागि वित्तीय साक्षरता कार्यक्रम सञ्चालन गर्न नसकिएको ।
- नगरक्षेत्रभित्र रहेका बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरू र सहकारीहरूले सञ्चालन गरेका वित्तीय साक्षरता सम्बन्धी कार्यक्रम यथेष्ट रूपमा अनुगमन तथा नियमन गर्न नसकिएको ।
- शिक्षण संस्था, होटल व्यवसाय, होमस्टे, स्वास्थ्य संस्थाहरू लगायत अन्य निजी क्षेत्रलाई वित्तीय साक्षरताको बारेमा सचेतना अभिवृद्धि गराउन नसकिएको ।

ख. चुनौती

- अनौपचारिक क्षेत्रबाट हुने आर्थिक तथा वित्तीय कारोवारलाई बैकिङ्ग प्रणालीभित्र ल्याउनु ।
- दक्ष मानवीय स्रोतको व्यवस्थापन गर्नु ।
- कम्तिमा एक घर, एक बैक खाताको प्रावधान लागू गर्नु ।
- वित्तीय साक्षरतालाई सबै नागरिकसम्म पुर्याउनु ।
- वित्तीय ठगी नियन्त्रण गर्नु ।
- गैर सरकारी संस्थाहरू र बैक तथा वित्तीय संस्थाहरूसँग नियमित समन्वय र सहकार्य गर्नु ।
- सहकारी संस्थाहरूको प्रभावकारी अनुगमन र नियमन गर्नु ।
- विद्युतीय आर्थिक तथा वित्तीय कारोवारका बारेमा आम नागरिकमा सचेतना अभिवृद्धि गर्नु ।

८. सोच:

“समृद्ध नगरको सपना साकार, सुरक्षित वित्तीय कारोबार”

९. लक्ष्य:

“नगरबासीहरूको वित्तीय व्यवस्थापन क्षमता अभिवृद्धि गराई वित्तीय रूपमा सुरक्षित नगर बनाउने”

१०. उद्देश्य

- वित्तीय व्यवस्थापनका लागि साक्षरता अभियान संचालन गर्नु
- वित्तीय सुरक्षा कायम गर्नु
- वित्तीय संस्थाहरुको व्यवस्थापन गर्नु
- अनौपचारिक क्षेत्रमा रहेका आर्थिक तथा वित्तीय कारोवारहरुलाई बैंक तथा वित्तीय संस्थाको दायरामा ल्याउनु ।

११. रणनीतिक प्राथमिकताहरु

तल उल्लेखित रणनीतिक प्राथमिकताहरुले रणनीतिक महत्वका विषयहरुमा प्रगति गर्न मार्ग निर्देशन गर्ने छ ।

- वित्तीय साक्षरताको विस्तार ।
- उद्यमशिलता विकास ।
- वित्तीय संस्था तथा सरोकारवालासंग समन्वय तथा साभेदारी ।
- नगरपालिका तथा विभिन्न सरोकारवाला संघसंस्थाहरुको तालिममा वित्तीय साक्षरता समावेश ।
- स्थानीय पाठ्यक्रम र पाठ्य पुस्तकमा वित्तीय साक्षरता समावेश ।
- वित्तीय सेवाहरुमा पहुँच विस्तार ।
- निजी क्षेत्रसंग सहकार्य ।

१२. रणनीति तथा कार्यनीतिहरु

रणनीति	कार्यनीति
१. वित्तीय साक्षरता कार्यक्रमलाई नागरिकहरुमा फैलाउने ।	<p>१. बैंक तथा वित्तीय संस्थाको समन्वयमा सबैले बुझ्ने गरी सरल भाषामा समुदाय लक्षित वित्तीय साक्षरताको पाठ्यक्रम तयार गरिनेछ ।</p> <p>२. समुदायमा वित्तीय साक्षरता प्रदान गर्न बैंक तथा वित्तीय संस्था तथा सरोकारवाला संघ संस्था आदिको सहयोगमा सहकारी संस्था, स्थानीय संघ संस्था र समुदाय तथा स्थानीय शिक्षक आदिबाट प्रशिक्षक तयार गरिने</p> <p>३. वित्तीय साक्षरताका लागि लक्षित वर्गको पहिचान गरी निम्नानुसार प्राथमिकीरण गरी क्रमशः साक्षरता कक्षा संचालन गर्दै लगिनेछ । कम आय भएका सिमान्तकृत वर्ग, साना किसानहरु, उपेक्षित वर्ग नियमित रुपमा आमदानी नहुने व्यक्तिहरु,</p> <ul style="list-style-type: none"> ● मध्यम आमदानीकर्ता तथा ठूला आमदानीकर्ता, मझौला तथा ठूला व्यवसायी र कृषि उद्यमीहरु ● नियमित आमदानी हुने व्यक्तिहरु, सेवा तथा अन्य क्षेत्रहरुमा रहेका निजी क्षेत्रमा कार्यरत श्रमिक/कर्मचारी र वैदेशिक रोजगारीसँग सम्बन्धित व्यक्ति तथा परिवार,

	<ul style="list-style-type: none"> ● युवा तथा साना उद्यमी, व्यवसायी तथा उद्यम व्यवसाय गर्न चाहनेहरु, स्थानीय संघ-संस्था, समूह तथा समितिहरु, ● वित्तीय संस्था तथा सहकारी संस्थाहरुका पदाधिकारी तथा सदस्यहरु, ● टोल विकास संस्था पदाधिकारी सदस्य तथा सामाजिक सुरक्षा प्राप्त लाभग्राहीहरु, ● अन्य ईच्छुक व्यक्तिहरु,
१	<p>१. आर्थिक विकास र सशक्तिकरणको लागि कुनै पनि समुदायको वित्तीय समावेशीकरण बढाउनु पूर्व शर्त नै हुने भएकोले व्यावसायिक क्षमता र व्यावसायिक सोच निर्माण गर्न युवा, किसान र महिला उद्यमीहरु जस्ता लक्षित समूहहरुका लागि वित्तीय साक्षरता कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सम्बन्धित विभिन्न संघ-संस्थाहरूसँग साभेदारी गरिने ।</p> <p>२. वित्तीय साक्षरता कक्षा लिएका वित्तीय साक्षरता कक्षा लिएका तथा व्यावसायिक सोच र सीप भएका व्यक्तिहरुलाई आय र रोजगारमूलक व्यवसाय गर्न प्रोत्साहन गरिनेछ ।</p>
३. वित्तीय संस्था तथा सरोकारवालासंग समन्वय तथा साभेदारी गर्ने ।	<p>१. नगर क्षेत्रभित्र रहेका बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूसँग समन्वय गरी सामाजिक उत्तरदायित्व (CSR) अन्तर्गत रहेको रकम परिचालन गर्न लगाई बैंक तथा वित्तीय संस्थामा आबद्ध सदस्यहरुलाई अनिवार्य रुपमा क्रमशः वित्तीय साक्षरता तालिम सञ्चालन गर्न समन्वयात्मक भूमिका निर्वाह गरिनेछ ।</p> <p>२. वित्तीय सेवाहरुको समावेशी पहुँच र प्रभावकारी उपयोगका लागि पनि बैंक तथा वित्तीय संस्था र अन्य सरोकारवाला निकायसँग समन्वय तथा सहकार्य गरिनेछ ।</p> <p>३. नगरक्षेत्रभित्र कार्यक्रम सञ्चालन गरिरहेका गैरसरकारी संस्थाहरूसँग समन्वय गरी संस्थाहरुले प्रदान गर्ने क्षमता विकाससम्बन्धी तालिमहरुको पाठ्यक्रममा वित्तीय साक्षरताको विषयवस्तु समावेश गरी कार्यक्रम सञ्चालन गर्न लगाइनेछ ।</p> <p>४. गैरसरकारी संघ-संस्थाबाट प्रदान गरिने आर्थिक अनुदान/सहयोगपूर्व वित्तीय साक्षरतासम्बन्धी अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गर्न लगाइनेछ ।</p>
४. नगरपालिका अन्तरगतका विभिन्न शाखाहरु वा कार्यक्रमहरुमा वित्तीय साक्षरता कार्यक्रम समावेश गरि सञ्चालन गर्ने ।	<p>नगरपालिकाभित्रका विभिन्न शाखाबाट सञ्चालन गरिने देहायका कार्यक्रमहरुमा वित्तीय साक्षरता समावेश गरिनेछ ।</p> <p>रोजगार प्रवर्द्धन कार्यक्रम</p> <ul style="list-style-type: none"> ● प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रम लगायत अन्य यस्तै प्रकृतिका कार्यक्रमहरुमा । ● वैदेशिक रोजगारीमा जाने तयारीमा रहेका र वैदेशिक

रोजगारीबाट विप्रेषण प्राप्त गरिरहेका परिवारका सदस्यहरुलाई प्रदान गरिने तालिममा ।

लघुउद्यम विकास कार्यक्रम

- लघु उद्यम शाखा (मेड्पा) बाट सञ्चालित उद्यमशीलता विकास तालिममा ।

महिला विकास

- महिला सशक्तिकरण तथा क्षमता अभिवृद्धि तालिममा ।
- व्यवसाय सञ्चालन तथा अन्य अनुदानका कार्यक्रमहरुमा समावेश भएका सहभागीहरुलाई प्रदान गरिने तालिम तथा अभिमुखीकरणमा ।

कृषि कार्यक्रम

- व्यवसायका लागि अनुदान पाउन योग्य कृषकहरुलाई अनुदान दिनुपूर्व अभिमुखीकरण कार्यक्रम प्रदान गर्ने समयमा ।
- कृषि प्रविधि, उत्पादन वृद्धि, बजारीकरण जस्ता विषयमा क्षमता अभिवृद्धि गर्ने तालिम तथा अभिमुखीकरणमा।

पशुपंक्षी विकास

- पशु प्राविधिक, व्यावसायिक पशु-पालन तथा प्रवर्द्धन आदि जस्ता तालिममा ।
- पशुपंक्षी विकास तथा प्रवर्द्धनका लागि अनुदान कार्यक्रम सञ्चालन गर्दा अनुदानपूर्व अभिमुखीकरण कार्यक्रम प्रदान गरिने समयमा ।

शिक्षा शाखा

- नगरपालिकाको शिक्षा शाखा मार्फत सञ्चालन गरिने शिक्षकहरुको क्षमता अभिवृद्धि तालिममा ।
- शिक्षा शाखा तथा विद्यालयले नियमित रूपमा सञ्चालन गर्ने अतिरिक्त क्रियाकलापहरु सञ्चालनमा ।

स्वास्थ्य शाखा

- स्वास्थ्य बीमा कार्यक्रममा आवद्ध गराउनुपूर्व गरिने सदस्यहरुसँगको घर-भेटघाटमा ।
- महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविकाहरुको क्षमता अभिवृद्धि तालिममा ।
- आमा समूहको बैठक तथा भेलामा ।

सहकारी विकास

- सहकारी शाखा मार्फत सहकारी संस्थाका पदाधिकारीहरु तथा कर्मचारीहरुका लागि दिइने क्षमता विकास सम्बन्धी तालिममा (सहकारी व्यवस्थापन, लेखा, नेतृत्व विकास, पल्स, वचत ऋण व्यवस्थापन, कोपोमिस आदि) ।
- सहकारी संस्था मार्फत सञ्चालन हुने सहकारी शिक्षा कार्यक्रममा ।

	<p>पूर्वाधार विकास</p> <ul style="list-style-type: none"> ● ग्रामीण पूर्वाधार (सडक, साना सिंचाई, खानेपानी, लघुविद्युत आदिका उपभोक्ता) निर्माणका लागि गठन भएका उपभोक्ता समितिका पदाधिकारीहरूलाई उपभोक्ता समिति गठन भएपछि दिइने तालिममा । ● भौतिक पूर्वाधार निर्माणको काममा आवद्ध श्रमिकहरूलाई छुट्टै वित्तीय साक्षरता अनुशिक्षण प्रदान गरिनेछ ।
<p>५. स्थानिय पाठ्यक्रम र पाठ्य पुस्तकमा वित्तीय साक्षरता समावेश गर्ने ।</p>	<p>१.आधारभुत तह (६-८) मा स्थानिय पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तकमा वित्तीय साक्षरता विषय समावेश गरिनेछ ।</p> <p>२.विद्यालयहरूमा सञ्चालन गरिने अतिरिक्त कृयाकलापहरूमा वित्तीय साक्षरतासम्बन्धी कार्यक्रम आयोजना गरिनेछ ।</p>
<p>६. वित्तीय सेवाहरूमा पहुँच विस्तार गर्दै विद्युतिय वित्तीय सेवाको प्रवर्द्धन गर्ने ।</p>	<p>१.वित्तीय सेवामा नागरिकको पहुँच घर-दैलोमा पुऱ्याउन बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूसँग समन्वय गरिने छ ।</p> <p>२.लक्षित समूहहरूको वित्तीय माग सम्बोधन गर्ने जिम्मेवारीसँगै आपूर्ति पक्षको लागि पनि अवसर सिर्जना गर्न बचत, ऋण, बीमा, विप्रेषण र लगानी बढाउनुका साथै गुणस्तरीय वित्तीय सेवाहरू प्रवर्द्धनमा पहुँच विस्तार गर्न सेवा प्रदायकलाई प्रोत्साहन गरिनेछ ।</p> <p>३.वित्तीय समावेशीता प्रवर्द्धन गर्न विद्युतीय प्रविधिको प्रयोग, सुरक्षा र उपभोक्ता संरक्षणलाई प्राथमिकता दिइनेछ ।</p> <p>४.वित्तीय पहुँच नभएका समुदायहरूका लागि विद्युतीय पूर्वाधारको सुदृढीकरण गर्दै विद्युतीय वित्तीय सेवाको पहुँच विस्तारसँगै हुनसक्ने जोखिमहरूबाट संरक्षण गरिनेछ ।</p>
<p>७.निजी क्षेत्रसँग सहकार्य गर्ने</p>	<p>१.नगरभित्र रहेका निजी क्षेत्रसँग समन्वय गरी उक्त क्षेत्रमा आवद्ध रहेका श्रमिक तथा कर्मचारीहरूका लागि वित्तीय साक्षरतासम्बन्धी अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।</p> <p>२.सबै वित्तीय कारोवार बैंकिङ तथा वित्तीय संस्थाबाट गनै निजीक्षेत्रसँग समन्वय गरिनेछ ।</p>
<p>८. एक बालिग एक बैंक खाताको अभियान सञ्चालन गर्ने ।</p>	<p>१.एक बालिग एक खाता सञ्चालनलाई अभियानको रूपमा अधि बढाउने क्रममा पहिलो चरणमा एक परिवारको कम्तिमा एक बैंक खाता रहने व्यवस्थालाई अभिप्रेरित गर्दै क्रमशः परिवारका सबै बालिग व्यक्तिहरूको खाता खोल्न बैंक तथा वित्तीय संस्थासँग सहकार्य गरिने ।</p> <p>२.अनौपचारिक क्षेत्रबाट हुने आर्थिक कारोवारलाई वित्तीय संस्था मार्फत ल्याउन बैंक तथा वित्तीय संस्थासँग समन्वय गरिने । यसको लागि निजी क्षेत्र सहकारी, विद्यालय, शिक्षक तथा गैसस सबैको सहयोग लिइने ।</p> <p>३.अनौपचारिक क्षेत्रबाट हुने मिटरव्याज तथा अन्य ठगीलाई नियन्त्रण गर्न प्रभावकारी कदम चालिने ।</p> <p>४.“सबै विप्रेषण बैंकिङ क्षेत्रबाट” भन्ने अभियान</p>

	सञ्चालन गरिने ।
९.सहकारी संस्थाहरुको प्रभावकारी अनुगमन र नियमन गर्ने ।	१.सहकारी संस्थाहरुमा सबै नागरिकको सहज पहुँच स्थापित हुने व्यवस्था मिलाइनेछ । २.सहकारी संस्थामा महिला तथा विपन्न वर्गको सदस्यतालाई प्रोत्साहन गरिनेछ । ३.सहकारी संस्थाहरुको प्रभावकारी अनुगमन तथा नियमन गरिनेछ । ४.सहकारी संस्थाका जनशक्तिलाई तालिम दिई वित्तीय साक्षरता कक्षा संचालनमा उपयोग गरिनेछ ।

१३. रणनीति कार्यान्वयनको व्यवस्था

वित्तीय साक्षरता कार्यक्रम सञ्चालनमा सामाजिक विकास शाखाको नेतृत्वमा अन्य शाखाहरूसँग समन्वय कायम गरी कार्यान्वयन गरिने छ । नियमित सेवा प्रवाहका लागि सामाजिक विकास शाखा अन्तर्गत वित्तीय साक्षरता सहजकर्ताको व्यवस्था गरिनेछ । कार्यक्रमको आयतन अनुसार आवश्यक जनशक्ति पूर्तिका लागि सहजकर्ता थप गर्ने वा स्रोत व्यक्ति तयार गरी कार्यक्रम कार्यान्वयन गरिनेछ । लक्षित समूहहरुको स्तर र वित्तीय क्षमताको आधारमा तालिम सामग्रीहरु जस्तै सहभागी पुस्तिका, सहजकर्ताहरुको लागि तालिम निर्देशिका र अन्य सामग्रीहरुको आवश्यकता अनुसार विकास गरिने छ । थप क्षमता विकासका लागि नगरपालिकाले आवश्यकता अनुसार सेवा प्रदायक संस्था (गैरसरकारी/निजी) तथा विज्ञहरुबाट सेवा लिन सक्ने छ ।

१४. स्रोत व्यवस्थापन

वित्तीय साक्षरता कार्यक्रम संचालन गर्न आवश्यक बजेट नगरपालिकाको वार्षिक नीति तथा कार्यक्रममा समावेश गरिनेछ । प्रदेश तथा संघीय सरकार मार्फत प्राप्त हुने स्रोत, बैङ्क तथा वित्तीय संस्था, सहकारी, गैरसरकारी संस्थाहरु, होटल/अन्य व्यवसाय, शिक्षण तथा स्वास्थ्य संस्थाका साथै निजी क्षेत्र समेतको समन्वयमा स्रोतको व्यवस्थापन गरिने छ ।

१५. अनुगमन तथा मूल्याङ्कन

सामाजिक विकास समितिको संयोजकत्व तथा आर्थिक विकास समिति समेतको सहभागितामा वित्तीय साक्षरता अनुगमन संयन्त्रको स्थापना गरी अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको व्यवस्था मिलाइने छ । रणनीतिमा उल्लेख गरिएका क्रियाकलापहरु नगरपालिकाको वार्षिक कार्यक्रममा समावेश गर्न लगाउने, वार्षिक कार्यक्रममा समावेश भएका कृयाकलापहरु कार्यान्वयन कसरी भइरहेको छ भन्ने विषयमा समेत नियमित अनुगमन गरी नगरपालिका कार्यालयमा प्रतिवेदन दिने र नगर प्रमुखमार्फत् नगरकार्यपालिकामा प्रतिवेदन पेश गर्ने व्यवस्था गरिने छ ।

१६. जोखिम

वित्तीय साक्षरता रणनीति कार्यान्वयनमा आन्तरिक र बाह्य पक्षहरुबाट जोखिम उत्पन्न हुने संभावना रहेको छ । जोखिमका घटनाले जोखिम घटनाको आवृत्तिलाई जनाउँछ जबकि जोखिम-प्रभावले जोखिम उपायको प्रभावको स्तरलाई जनाउँछ ।

संभावित जोखिमको प्रकार	जोखिमको प्रकृति	जोखिम न्यूनिकरणको उपाय	जोखिमको असर
उद्देश्य विचलन वाट	वित्तीय साक्षरता कार्यक्रमलाई सम्बन्धित शाखाहरूले महत्वका साथ हेर्न सकिएन भने कार्यान्वयन पक्ष कमजोर हुन सक्ने ।	सम्बन्धित शाखाहरूलाई सूचक सहित जिम्मेवारी तोक्ने ।	उच्च
सहजकर्ताको तयारी	वित्तीय साक्षरता कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने सहजकर्ता / प्रशिक्षकलाई प्रभावकारी तालिम प्रदान गर्न नसकिएमा ।	वित्तीय साक्षरता कार्यक्रम संचालन गर्नुभन्दा अगाडि प्रभावकारी रूपमा तालिम प्रदान गर्ने ।	उच्च
लक्षित छनोट वर्गको	समुदाय वा स्थान अनुसार लक्षित वर्ग छनोटका मापदण्ड तोक्न नसक्दा ।	लक्षित वर्ग छनोटका मापदण्डहरू तय गर्ने र सोही अनुसार छनोट गर्ने ।	उच्च
विविध वर्गहरू लक्षित	यस रणनीतिले तय गरेका लक्षित वर्गहरूमा विविधता भएकाले उनीहरूमा वित्तीय साक्षरता सम्बन्धी बुझाइको स्तर फरक हुने । उनीहरूको आवश्यकता र माग पनि फरक-फरक हुन सक्छ । वित्तीय साक्षरता कार्यान्वयनमा जटिलता आउन सक्ने ।	लक्षित वर्ग अनुसारका पाठ्यक्रम र अन्य सिकाइका सामग्रीहरूको निर्माण गर्ने । सरोकारवालाहरूसँग नियमित छलफल गर्ने र कार्य योजना निर्माण गर्ने । सहजकर्ताहरूलाई पनि लक्षित वर्ग अनुसारको प्रशिक्षण प्रदान गर्ने ।	उच्च
वञ्चितमा परेका वर्गहरूको समावेशिता	दुर्गम समुदाय, न्यून आय भएका, बेरोजगार वा अर्धरोजगारीका कारणले वञ्चितमा परेका घरपरिवारको वित्तीय समावेशिता र वित्तीय साक्षरता कार्यक्रममा सहभागिता गराउन जटिलता ।	वञ्चितमा परेका घरपरिवारको पहिचान गर्ने र उनीहरूको अवस्था हेरी कार्यक्रमप्रति आकर्षण गर्ने खालको कार्य योजना बनाई कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	उच्च
सहभागिता	महिला, न्यून आय, बेरोजगार वा अर्धरोजगारी भएका घरपरिवारहरूको नियमित सहभागिता हुन नसक्ने संभावना ।	महिला, न्यून आय, बेरोजगार वा अर्धरोजगारी भएका परिवारको आवश्यकता वा मागको पहिचान गर्ने र सोही अनुसार कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने साथै नियमित अनुगमन गरी सहभागिताको लागि उत्प्रेरित गर्ने ।	उच्च
समन्वय र सहकार्य	वित्तीय साक्षरता कार्यक्रम बहुपक्षीय सरोकार राख्ने विषय भएकोले समन्वय र सहकार्यमा समस्या आउन सक्ने ।	नियमित रूपमा वित्तीय साक्षरता कार्यक्रमको सरोकारवालाहरूसँग सम्पर्क र समन्वयमा जोड दिने ।	मध्यम
सम्बन्धित विषयगत शाखा र सरोकारवालाहरू बीच समन्वय	विषयगत शाखा तथा अन्य सरोकारवालाहरू बीच रणनीति कार्यान्वयनमा अन्योल तथा दोहोरपना हुन सक्ने ।	जिम्मेवार विषयगत शाखाले सम्बन्धित सबै पक्षहरूसँग नियमित समन्वय गर्ने र सरोकारवालाहरू सहित कार्ययोजना निर्माण गरी अन्योलता र दोहोरपना हटाउने ।	मध्यम

क्षमतायुक्त, दक्ष जनशक्ति, स्रोत र साधनको सीमितता	वित्तीय साक्षरता रणनीति कार्यान्वयनमा क्षमतायुक्त, दक्ष जनशक्ति, स्रोत र साधनको सीमितता हुन सक्ने ।	क्षमतायुक्त, दक्ष जनशक्ति निर्माण गर्न तालिम प्रदान गर्ने र स्रोत - साधनको समयमै व्यवस्था गर्ने ।	मध्यम
---	---	---	-------

१७. समीक्षा तथा संशोधन

यस रणनीतिलाई आवश्यकता अनुसार पुनरावलोकन गर्न सकिने छ ।

१८. रणनीति कार्यान्वयनको कार्ययोजना

क्र.स.	कृयाकलाप	परिमाण	पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौ वर्ष
१	बैंक तथा वित्तीय सस्था तथा सरोकारवाला समूहसंग समन्वय बैंक	निरन्तर					
२	लक्षित बर्गको पहिचान तथा प्राथमिकीकरण	निरन्तर					
३	लक्षित बर्ग लक्षित पाठ्यक्र तयारी	निरन्तर					
४	प्राथमिकीकरण अनुसार क्रमशः साक्षरता कार्यक्रम संचालन	निरन्तर					
५	कक्षा ६-८ को स्थानीय पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तकमा वित्तीय साक्षरता विषय समावेश	१					
६.	स्थानीय विषय अध्यापन गर्ने शिक्षकहरुलाई सो सम्बन्धि अभिमुखिकरण	१					
७	स्थानीय विषयमा वित्तीय साक्षरता विषय समेटिएको पाठको नियमित पठनपाठन	निरन्तर					
८.	सहकारी संस्थाका संचालक र कर्मचारीहरुमा वित्तीय साक्षरता प्रशिक्षक प्रशिक्षण TOT (सहकारी शाखासंगको समन्वयमा)	निरन्तर					
९.	सहकारी शिक्षा कोष परिचालन गरि शेयर सदस्यलाई वित्तीय साक्षरता कार्यक्रम संचालन	निरन्तर					
१०	वित्तीय साक्षरता सम्बन्धी श्रव्य	आवश्यकता					

	दृश्य सामग्री निर्माण तथा प्रचारप्रसार	अनुसार						
११.	स्थानीय तहवाट संचालन हुने सीपमुलक तालिमहरुमा वित्तीय साक्षरता विषय समावेश	निरन्तर						
१२.	अनुगमन र मुल्यांकन गर्ने	निरन्तर						

अनुसूची १

वित्तीय साक्षरताको पाठ्यक्रममा समावेश हुने मुख्य विषयहरू :

- ❖ वित्तीय साक्षरताको परिचय
- ❖ चाहना र आवश्यकता
- ❖ पारिवारिक योजना र वित्तीय लक्ष्य
- ❖ वित्तीय सेवा तथा सेवा प्रदायकहरू
- ❖ बचतको योजना तथा व्यवस्थापन
- ❖ ऋण व्यवस्थापन
- ❖ विद्युतीय बैंकिङ् सेवा
- ❖ पारिवारिक बजेट
- ❖ पारिवारिक वित्तीय व्यवस्थापन तथा अनुशासन
- ❖ आम्दानी खर्चको वर्गीकरण तथा लेखाजोखा
- ❖ सुरक्षित वैदेशिक रोजगार र विप्रेषण
- ❖ सम्पत्ति निर्माण
- ❖ जोखिम व्यवस्थापन
- ❖ लघु-उद्यम स्थापना तथा विकास र व्यावसायिक योजना
- ❖ पुँजीको लागत

पाठ्यक्रम तयार गर्दा आवश्यकता अनुसार यी विषयहरूमा थप/घट गरी पाठ्यक्रम तयार गर्न सकिने छ ।

अनुसूची: २ वित्तीय साक्षरता कार्यक्रमको मूल प्रवाहीकरण

निम्न आय भएका, वित्तीय पहुँचबाट वञ्चित र सिमान्तकृत समुदायहरूले भोगेका समस्याहरूको पहिचान तथा लेखाजोखा गरी नीतिगत व्यवस्थाहरू, योजना, बजेट विनियोजन, अवसरहरूमा पहुँच, व्यावसायिक क्रियाकलाप, अनुगमन, मूल्याङ्कन र अध्ययन आदि कार्यहरूमा समान अवसरमार्फत् वित्तीय सवाल र समस्याको सम्बोधन गरी वित्तीय साक्षरताको माध्यमबाट आर्थिक विकासको प्रक्रियामा मूल प्रवाहीकरण गर्ने ।

वित्तीय साक्षरता कार्यक्रमको लागि बजेटको सुनिश्चितताका साथै लक्षित वर्गहरूको वित्तीय साक्षरतामा पहुँच अभिवृद्धि गर्न यस कार्यक्रमलाई मूलप्रवाहीकरण गरिने छ । वित्तीय साक्षरता रणनीति कार्यान्वयनका लागि कानुनी तथा नीतिगत प्रबन्ध गरी संस्थागत सुधार तथा क्षमता विकासको माध्यमबाट समुदाय स्तरमा व्यापक रूपमा वित्तीय साक्षरता कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने प्रणालीको विकास पनि गरिने छ । निम्न बमोजिमका माध्यमहरू अवलम्बन गरी वित्तीय साक्षरता रणनीति मूल प्रवाहीकरण गरिनेछ ।

माध्यमहरू	मूल प्रवाहीकरण प्रक्रिया
आर्थिक विकास समिति	<ul style="list-style-type: none"> वित्तीय साक्षरता कार्यक्रमका लागि पाठ्यक्रम निर्माण गर्न र विभिन्न लक्षित वर्गमा कार्यक्रम सञ्चालन गर्नका लागि बजेट विनियोजन गरी सो बजेट पारित गर्न कार्यपालिकामा पेश गर्ने ।
आर्थिक विकास -रोजगार कार्यक्रम -लघुउद्यम विकास	<ul style="list-style-type: none"> स्वरोजगार, रोजगारी र उद्यमशिलताको एकिकृत कार्यक्रमका माध्यमबाट मध्यम आम्दानीकर्ता तथा ठूला आम्दानीकर्ता, मझौला तथा ठूला व्यवसायी र कृषि उद्यमीहरूलाई वित्तीय साक्षरता कार्यक्रममा समावेश गर्ने ।
सामाजिक विकास	<ul style="list-style-type: none"> वित्तीय साक्षरता कार्यक्रमका लागि लक्षित समुदायहरूको छनोट र परिचालन गर्ने, पाठ्यक्रम निर्माण गर्ने । सेवा तथा अन्य क्षेत्रहरूमा रहेका श्रमिक/कर्मचारी र वैदेशिक रोजगारीमा जाने तयारीमा रहेका व्यक्ति/विप्रेषण प्राप्त गर्ने परिवारका सदस्यहरूलाई वित्तीय साक्षरता कार्यक्रममा समावेश गर्ने । सम्बन्धित सबै सरोकारवाला पक्षहरूलाई अभिमुखीकरण कार्यक्रम गरी कार्यान्वयन र परिणाममा एकरूपता ल्याउने ।
सहकारी विकास	<ul style="list-style-type: none"> सहकारी संस्थाहरूको वित्तीय साक्षरतामा क्षमता अभिवृद्धि गरी कम आय भएका सिमान्तकृत वर्ग साना किसानहरू, उपेक्षित वर्ग नियमित रूपमा आम्दानी नहुने व्यक्तिहरूलाई वित्तीय साक्षरता कार्यक्रममा समावेश गर्ने । सहकारी संस्थाहरूको माध्यमद्वारा वित्तीय साक्षरता कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
शिक्षा तथा स्वास्थ्य	<ul style="list-style-type: none"> युवा तथा माध्यमिक तहका विद्यार्थीहरूलाई वित्तीय साक्षरता कार्यक्रममा समावेश गर्ने । वित्तीय साक्षरताको दृष्टिकोणबाट महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविकाहरूको क्षमता अभिवृद्धि (वित्तीय साक्षरतासम्बन्धी तालिम) तथा परिचालन गर्ने ।
योजना, अनुगमन तथा तथ्याङ्क शाखा	<ul style="list-style-type: none"> वित्तीय साक्षरता कार्यक्रमलाई योजनामा समावेश गर्ने । विभिन्न लक्षित वर्गका लागि सञ्चालनमा रहेका वित्तीय साक्षरता

	कार्यक्रमको नियमित अनुगमन गर्ने, तथ्याङ्क सङ्कलन गर्ने, विश्लेषण गर्ने र वित्तीय साक्षरता कार्यक्रम सञ्चालन भइसकेका लक्षित वर्गहरूको पुनरावलोकन (फलोअप) गर्ने ।
राजश्व तथा आर्थिक प्रशासन शाखा	● वित्तीय साक्षरता कार्यक्रम सञ्चालन तथा कार्यान्वयनका लागि उत्तरदायी हुने ।
बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरू	● बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूसँग समन्वय गरी सामाजिक उत्तरदायित्व अन्तर्गत रहेको कोष उपयोग गरी समुदाय स्तरमा वित्तीय साक्षरता कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
विद्यालयहरू	● आधारभूत तहदेखि नै शिक्षक छनोट गरी वित्तीय साक्षरतासम्बन्धी तालिम प्रदान गर्दै यसका माध्यमबाट कक्षा ६ देखि माथिका विद्यार्थीहरूका लागि वित्तीय साक्षरता कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।

अनुसूची: ३ नमूना वित्तीय साक्षरतासम्बन्धी मोड्यूलहरू

सामी कार्यक्रमले तयार गरेका विभिन्न मोड्यूलहरू तथा नेपाल राष्ट्र बैंकको फ्रेमवर्कमा समावेश भएका विषयवस्तुहरूको आधारमा थप मोड्यूल पनि बनाई प्रयोग गरिनेछ ।

आज्ञाले,
डिल्लीराज निरौला
प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत